24

Als

Slesvigs østkyst er et forårsland, og til Als skal man komme i maj, når alle dens haver står i blomst. En sådan dag så jeg den første gang, da jeg fra Sønderborg en årle morgen kørte ind over øen.

Als – Als! Din strålende sol, din østenbris, dine hundrede lyksaligheder! Med dine veldyrkede marker og duftende haver om de rige gårde er du et Arkadien. Og ad dine brede veje, der er fine som et stuegulv, men går bakke op og ned, og hvorover frugttræerne strør deres blomster, kører de dejlige sønderjyske piger på cykel.

Forbi Augustenborgs hvide murmasser glider jeg, der hvor den dukker frem af sin park, hvor pirolen synger skønnere end Vælsklands nattergale. Kirsebærtræernes sne og æbletræernes rødlige blostre kaster klare skygger over de brede veje. I en eng ved en strømmende bæk er man allerede ved at slå høet, der sender sine tunge dufte ud over landet.

Det lave midtland, som strækker sig tværs over øen og deler den i to dele, tidligere også administrativt i Nørre- og Sønder herred, er dog måske landskabeligt øens fattigste egn. I øvrigt har Als i en nyere tid mistet en stor del af sine gamle skove, hvor der f. eks. i strandskoven, som strakte sig langs hele østsiden og over halvøen Kegnæs, gik ikke mindre end 1600 fede svin på olden. Nu er kun den smukke Nordskov (Nørreskov) på nordøstsiden, Sønderskov ved Sønderborg og Lambjerg Indtægt ved Høruphav tilbage foruden skovene på Kærhalvøen. Fra sine hovedveje virker øen overhovedet ret skovløs og ville synes helt åben, om ikke den var dækket af mængder af levende hegn. De gamle, store bønderejendomme er for en stor dels vedkommende blevet delt, og der er tæt bebyggelse næsten overalt. Kun få af de gamle, pragtfulde alsingergårde er tilbage, og den nyere bebyggelse uden for landsbyerne er for det meste tarvelig.

Men øens hegn og haver dækker over mange synder. Herligt virker de gamle vejrmøller, der her som i Sundeved ofte er hvidkalkede, så de stråler vidt og bredt over landskabet fra dets banker. De er så at sige den eneste staffage, det åbne land har; thi de hundreder af oldtidshøje, som har klædt øen, er næsten til hobe faldet for plov og spade under den intense dyrkning, og dens rester af oldtidsminder skjuler sig i skovene.

Men de alsiske *landsbyer* har endnu hist og her bevaret præget af gammel kultur. De fine bindingsværksbygninger, af hvilke den mest fremragende er den berømte *Hans Duus' gård* i Fjelby, er i slægt med de bedste fynske. Og

om gårdene breder sig haver, store som hellige lunde, eller de ligger som små bitte blomsterstrålende bælter foran husenes facader ud mod vejene.

Et gammelt sagn fortæller, at der engang opstod strid mellem alsingerne og Sundevedboerne om, hvilket af deres lande der var det smukkeste. Efter megen snak frem og tilbage enedes man om, at der var smukkest på Sundeved, fordi man derfra har udsigt til Als. Der ligger en lidt bitter sandhed til grund for sagnet: udsigter over Als får man ret sjældent fra øen selv, uden fra et par af dens største højdepunkter. Derfor bærer dens levende hegn ansvaret. Denne skavank deler den for øvrigt med Sundeved og mange andre egne af Østslesvig. Men øen er i så høj grad et detaljernes land, at man

ofte netop på ganske nært hold får øje på dens ejendommeligste skønhed. Als er smukkest fra sine egne veje – selv om man kun ser vejene!
Næsten overalt er det, som vejene løber mellem sammenhængende haver; bygningerne ligger så tæt, og i husenes forhaver står et væld af frodige, blomstrende frugttræer, der lyser som bål i solen. En herlig detalje finder jeg inde i Hagenbjerg by – *Havnbjerg*, siger beboerne – hvor jeg må dvæle et øjeblik ved den gamle, romantiske præstegård, der med sin næsten parkagtige have, sin vide indkørsel med de to murede granitsøjler og med sin fornemme beboelseslænge er et minde om en tid, da præsterne endnu var sognenes førende folk og præstegårdene kulturcentrerne ude på landet.

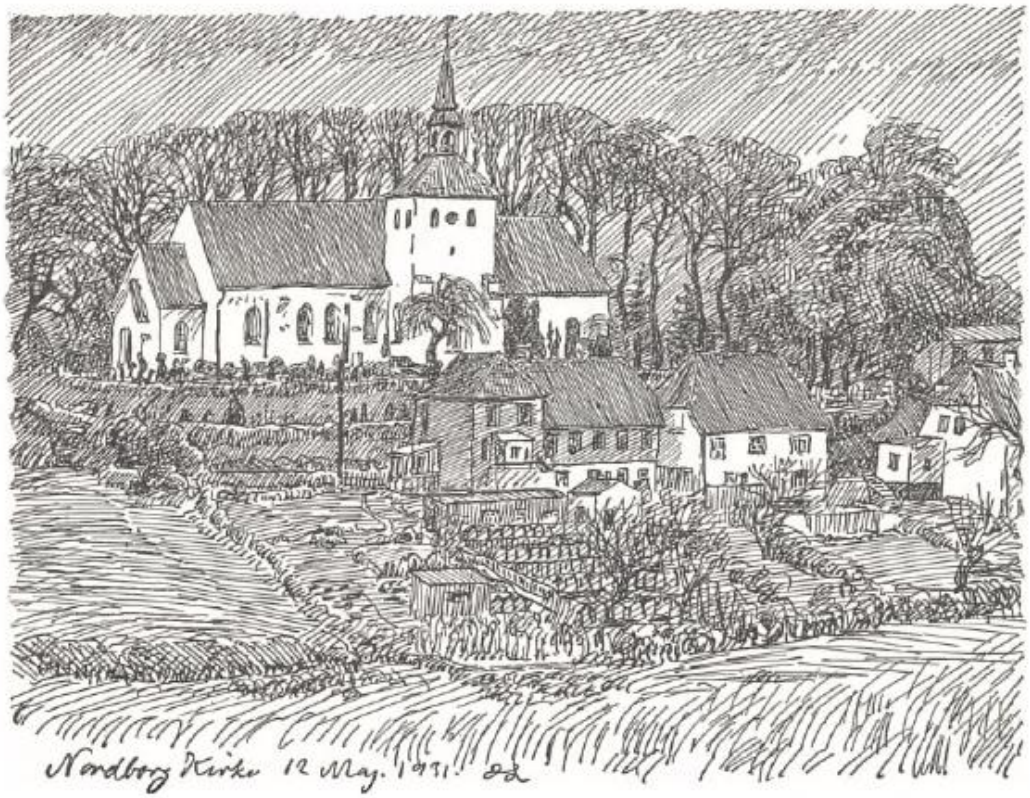

Nordborg Kirke 12 Maj. 1931. J.L.

26
Men efterhånden som vejen går op over øens højtbølgende nordland, kommer af og til udsigter over land og fjorde. Mellem Hagenbjerg og Nordborg svinger de levende hegn op ad bakke og ned i dal, og fra højderne ser man dem dele markerne i tavl på kryds og tværs. Smålodderne imellem dem er drevet så fint, som var det gartnerhaver. Det stærkt vekslende terræn er ensartet udnyttet – alt, hvad her gror på hver eneste kvadratmeter, kan spises.
Så kommer pludselig den bedørende udsigt på langs over *Nordborg Sø* – alt blide og runde linjer, åbent og stadig skovløst. Den store Nordborg flække, som langs sin hovedgade er grim i sin bebyggelse, virker alene ved sin herlige beliggenhed mellem de jævnt rundende bakkehæld, der falder ned mod den smalle, sivkransede sø og lavningen, som fra denne fortsætter mod nord. Her ligger den skønne Nordborg Kirke; som hentet ud af en eventyrbog løfter den sit smukke spir og sine hvide mure over de vældige træer, der kranser den på dens bakke bag den frodige dalsænkning, hvor småhuse kryber sammen ved foden af dens kirkegårdsmur. Billedet fuldendes af det blanke kvæg, som græsser

over dalbunden fjernt og nær. Mod sydøst, hvor søen åbner sig vidt, ligger endnu delvis omflydt af dens vande det gamle Nordborg Slot, i tidligere tider hertugerne af Nordborgs sæde.
Egnen om Nordborg er et af øens smukkeste steder. Ser man hele det nordalsiske landskab oppe fra den østligere beliggende Hagenbjerg Møllebakke, da vil man forstå den dybe beundring, som J. T. Lundbye nærede for det.
Vist er Als vidunderlig, i højeste grad indtagende. Og dog, i hele den nordlige del, ja helt ned til norden for Høruphav, findes strengt taget kun to landskabstyper: den frodige mark over de brede bakkedrag, og den frodige skov. Alt er såre godt. Et inderligt landskabeligt slægtskab med Fyn – Fænø – gennem sin frodighed, og med det nære Jylland – Sundeved – gennem de veldyrkede, runde bakker og dale.
Hvilken yppighed og velstand overalt! Og denne rige ø har frembragt en befolkning, som trods hundredårig adelsvælde og undertrykkelse nu i selvbevidsthed og selvhævdelse søger sin lige – og med en gammel, høj kultur. Se blot interiøret fra det alsiske bondehjem i Sønderborg Museum, hvilken fornemhed og stil over dette rum med dets døre, hvis fint kannelerede fyldinger og karme og de rige udskæringer over de sidste er en fryd for øjet. Se det skønt formede klokkehus, de smukke stole, den pragtfulde bilæggerovn og de fremragende fajancer på hylderne. Blot én lille ting, det af fjer fremstillede billede af en agerhøne i dets ramme på væggen er et helt lille kunstværk i sin art, en typisk form for vægudsmykning i disse hjem. Hvor er det hele interiør enkelt, næsten strengt, uden brist i sin harmoni. Det er en rig og kultiveret slægt, som har haft til huse i sådanne stuer.

27

Alsingeren var fra gammel tid mere bundet til sin hjemstavn end de fleste andre sønderjyder, idet fæsterne her ikke havde lov til at sælge deres gårde og selvejernes antal kun var ringe. Mange bønder på øen har gennem umindelige tider haft stamnavne, som f. eks. Blad, Grav, Hjort, Brag og Kåd — enstavelsesnavne med klang som øksehug. Dette forhold gør det let at finde rede i slægtskabsforholdene på øen. Gamle aktstykker viser, at en mængde af disse navne hidrører helt fra middelalderen. Og unægtelig må det give holdning og anseelse, når man kan tale om sig selv som den tolvte eller trettende Nis Brag! — Som øens natur, således er dens befolkning under alle omskiftelser vedblevet at være udpræget dansk, med en vedholdenhed og troskab, som næppe overgås i andre egne af Sønderjylland.
Den alsingske bonde, som med sindighed og omhu dyrker sin rige jord, var heller ingen træg mand, når festen vinkede. Og i retning af at komme i feststemning gav hans kone ham ikke noget efter. Der går stærke frasagn om gamle gildeskikke på øen, hvorom én eller anden ærværdig gubbe eller bedstemor endnu ville kunne aflægge vidnesbyrd. Endogså efter barselgilderne, hvor traktementet var kaffe og brændevin, kunne det store selskab, når det var for hjemgående, sætte en hel by på den anden ende. Under råb og rabalder indfangede de enhver, de mødte på deres vej, og tvang dem ind som deltagere i denne asgårdsrej. En kusk kunne blive revet ned fra sit sæde på vognen for at give plads for festdeltagerne,

som hujende fór rundt ad vejene på køretøjet. Efter barselgilderne kunne kvindfolkene opføre sig som rene amazoner. Fra Als har man beretning om, at et selskab af oprømte kvinder, der kom fra et sådant bakkanal, nær havde druknet en præst og hans kone ved at jage hestene med det lukkede køretøj ud i et gadekær. Sådanne efterslæt af „kvinnbaseler" var kendt over hele Sønderjylland; der stod samme gny af en ny sønderjydes tilsynekomst som andre steder ved fastelavnstider. Et gammelt ord dernede siger da også: „Ven di Kvinnfolk fær nower i æ Hoj, saa vær di aalle tompe." — Men alt sligt hører nu en halvt forglemt fortid til.

28

Alsingeren er rap med svar, et hurtigt hoved. Velkendt er måske historien om Thomas Stur, som var amtmand på øen, mens Christian II sad fangen på Sønderborg Slot. Da kongen slap ud, var Stur i mellemtiden blevet gammel og skaldet, og kongen sagde noget hånsk til ham: „Det har været en slem Storm, Thomas, der har blæst Haaret af Dit Hoved." Hvortil ridderen svarede: „Det var en værre Storm, Christian, der blæste Kronen af Dit!" — Frejdighed og raphed er bestandig et af alsingerens kendemærker. Men han er foruden at kunne klare sig i en snæver vending tillige kendt for at være i besiddelse af en usædvanlig udholdenhed, når det gælder om at nå et mål. I den store sejlskibsperiode, da skuder fra Flensborg, Sønderborg og Åbenrå gik på langfart til Amerika, Ostindien og Kina, søgte et stort antal af øens bondefødte folk lykken i de fjerne egne og vendte ofte hjem med en formue – og med et præg af verdensmænd over sig uden at have sat deres jævne øbomunterhed over styr.

Notmark, finder jeg, er Als' mest bemærkelsesværdige landsby. Højtliggende omkring sin gamle kirke og med fremragende udsigter over landet lader den fra sine banker hånt om alle de spærrende hegn. Vidt vandrer blikket over vestlandet med dets herregårde mellem de åbne marker. Hvor længe mon det vil vare, inden også *de* bliver udstykkede og billedet forsvinder?

Den gamle, romanske kampestenskirke er trods middelalderlige og senere ombygninger et herligt bygningsværk; særlig smukt er dens kolossale vesttårn, tungt og bastant som en fæstning og ligesom beslægtede tårne på Fyn med gavlene i syd og nord.^{3} — Gulbugen synger i de forårslyse, endnu kun halvt udsprungne træer på den skønne, anselige kirkegård. Der er et præg af velstand over denne, det forlader ikke alsingerne, selv efter døden, det er godtfolk, her hviler! Man griber sig selv i at undres over, at ingen af de evindelige frugttræer har fundet vej herind, og at de lysende blostres rækker langs vejene standser netop her. Alsingeren elsker jo sin frugthave, han kalder den endnu „abildgård", mens den ellers overalt i Jylland hedder kalgård.

Landsbyens arkitektoniske skønhed kulminerer i dens gamle præstegård. Stuehuset, som er opført af røde mursten med bindingsværksbjælker, står udvendig i sin oprindelige skikkelse og er en ren pragtbygning i sin art. Det er opført 1688. Over hovedindgangsdøren findes en højst original inskription, forfattet på latin af den daværende præst. I denne udtrykker han sit had imod sine efterfølgere, fordi de umuligt vil kunne skatte det bygningsværk til fulde, som han her har ladet udføre! — Jeg talte med den mand, som nu sidder i embedet og bebor stedet, og med hensyn til ham har den djærve forgænger taget fejl – han behøver ikke at spøge her i denne præsts tid.

29

Ganske nær, sydøst for Notmark, ligger øens højeste punkt, det 81 m høje *Høgebjerg*, Als' Fuji Yama. Alle andre bakker fjernt og nær synes herfra jævne og lave. De fynske småøer løfter sig over havet i øst gennem den lette dis: Lyø, Avernakø, Korshavn og *Ærø*, bagest de høje banker ved Svanninge –

hele den sydvestlige Fynskyst svømmende i soltågernes glans. Mod øst Sønderjyllands højder bag Augustenborgfjordens blå spejl. Idyl ved idyl hviler dernede under mig bag hver bakkekam, hvert hegn og hver en vrå i dalene. Næs, øer og havarme i yndig blanding, åbne banker med rige kornagre, delt af levende hegn, lunde og store haver rundt omkring. Alle Østjyllands herligheder for min fod – *vade retro, Satanas!*

Bier summer, og lærker synger, de første overdøver næsten de sidste. Fandens mælkebøtter i millionhære over bakken med bellis som små rødmende marketendersker. Fluer farer som vildskudte projektiler fra maskingeværer forbi mit øre. Gulspurve synger fra de blomstrende hvidtjørnes top. Haner galer over hele Alsland. Alt stiger som et duft- og toneoffer op mod solen.

Men er man blevet mæt af det ensartede, åbne land med dets marker og hegn over alle bakkehæld, da kan det være forfriskende for øje og sind at begive sig ud til Østersøsiden og få et pust af den salte østenbrise, som i dag

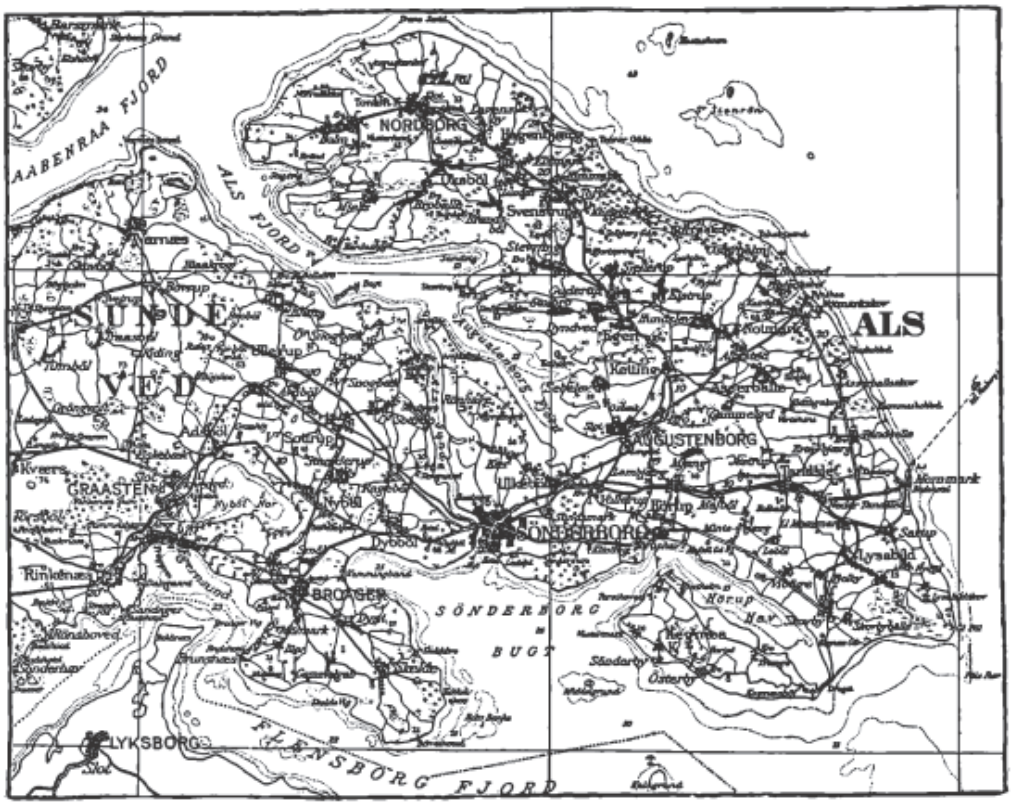

EFTER GEODÆTISK INSTITUTS KORT

kruser den blå flade og jager pylrende småbølger ind mellem strandens ral under *Nørreskovens* bøgestammer. Trods den kraftige, forstmæssige røgt, der her som overalt i landet har fortrængt de „brede bøge ved salten østerstrand", har denne skov herlige steder.

Inde i dens skumle dybder, hvor den gamle, højstammede bøgebevoksning regerer enevældigt, står de himmelhøje, bladløse stammer, der er som søjlerne i Milanos domkirke i tyngde og farve. Et genskær af himmelsk lys går gennem toppenes bladguld, som gennem grønlige ruder, og falder i næsten usynlige tragte skråt ned gennem det grå tusmørke. Vidt og bredt ser man kun de ensartede stammer omkring sig, tunge, glatte og hårde som jern står de over det brune gulv af visne blade.

Under tugt og vold har de ranket sig mod lyset, men hver med sin hærdede træsjæl dybt inde i marven bag barkens hårde panser, som jernklædte kæmper i en hær – „hver for sig og Gud med os alle!“ Et træøde, hvor ingen anden vækst trives, intet fuglefløjt lyder, intet insekt summer, en stilhed som i katakombernes kældere.
Men fra det grønlige mørke kommer jeg pludselig ud til en lysning, en bred vej forbi et skovløberhus, hvor det er, som alt lyset slår sammen i flammer over den hvide vej, det strålende bøgeløv, husets kalkede bindingsværksmure, forhavens urtebede og det mosgrønne tag, en fanfare af farver og lys og varme. – Svaler kredser over vejen, spurve holder palaver under tagskægget. En høne råber til barsel omme bag en busk, en anden går skrukkende med en flok kyllinger over vejen. Et jagthund lopper sig med næsen i sky, så vejstøvet står om den. Her bliver nok engang en stor digter født, og mange små vil komme og stjæle hans motiver.
Det er vel et sådant syn, der har foresvævet Heine, når han forsikrer, at han er en mand, der kun har de allerbeskedneste fordringer til livet: et lille bitte hus, ganske ensomt, med nogle hvide høns og kurrende duer, og omgivet af en have med blomstrende frugttræer. Og kunne han så, når han en morgen åbner vinduet, se et par af sine værste fjender hænge i et træ udenfor, da ville hans tilfredshed være fuldkommen.^{1}
Først helt ude i skovbrynet ned mod stranden er der nogen underskov, og her synger al landsens fugle, bogfinke, drossel og solsort, gulbug og musvit, med akkompagnement af den sagte susende sø. Men også bøgeskoven når omtrent helt ned til havstakken, tyndere yderst og med udsigt over den vuggende havflade. Herude, hvor de slanke bøgestammer står mørke som lodrette striber mod vandet og allerede inden de er fældet ligner et stort stakit, der spirer i toppen, ser jeg en skude ligge for anker tæt under kysten og tage ladning ind af fældede træstammer. En vogn kører dem til stranden, hvorfra en båd med dunkende åretag fører dem ud til fartøjet.
Den ret smalle skov strækker sig milevidt langs østkysten, sammen med

nogle bønderskove i alt et par mil. Både i skoven og uden for denne bølger terrænet op og ned, og langs kysten står bakkerne ofte med skarpe fald ned mod stranden. Fra deres kam er en ny, vidunderlig udsigt over arkipelaget mod Lyø og Fyn.
I Lavensby mellem Nørreskovens yderste udløbere og Nordborg Sø bor den gamle veteran fra fireogtreds, Nis Smith, som går i sit 94de år. Ikke alene er han en seværdighed, fordi der foruden ham nu kun er en seks-syv mand tilbage af dem, som var med i vor sidste slesvigske krig – den sidste fra otteogfyrre døde for en del år siden – men fordi han er en typisk sønderjyde og en elskelig gammel mand. Han er så mildnet af årene og blid af sind, at han næsten ligner en gammel kone med kasket på. Han er i den alder, hvor gode folk allerede synes at være i himlen. Hans velmente forsøg på at skildre tilbagetoget fra Dannevirke for mig strandede på, at jeg var så optaget af at se på ham, at jeg næppe hørte efter. Da jeg sigtede på ham med mit fotografiapparat, sagde jeg: „Der er jo blevet skudt på Dem med *det*, der er værre end dette her.“ Og det indrømmede han med et lille smil, om end han var stærkt betaget af situationen.^{4}
Hans søn, som nu driver gården, har en fremragende samling på flere tusinde stykker stenalderredskaber, som han har samlet udelukkende på sin egen mark. Hvis der sad mange af hans slags på danske bøndergårde, ville det nok vise sig, at hans jord ikke er noget unikum. Der er, i al fald

i visse egne af landet, ikke ret mange flintesten, som ikke har været i hænderne på en stenaldermand og bærer mærker af det; det gælder blot om at kunne se det.
Jeg sagde før, at den gamle Nis Smith er en typisk sønderjyde. Alsingerne er ligesom de sønderjyske fastlandsboere gennemgående ikke store af vækst; de er som oftest lette af bygning og har fine, regelmæssige ansigter. Jeg vil tro, at undtagelserne stammer fra blanding med de svære øboer østen for øen, fra Ærø eller Lyø. De unge mænd er ikke særprægede, ligner alle andre pæne bønderkarle. De unge piger – ja, dem kan man ikke bedømme med nogenlunde sikkerhed i maj måned, alle piger på atten år er smukke, når træerne blomstrer. En af dem, som vi traf i hotellets have i Nordborg, og som serverede frokost for os, mødte os straks ved vor indtræden med et så strålende smil, som om vi var gamle venner – udpræget gensynsglæde! Mørkeblond, med en skær og klar hud og et genskin af æbleblomsternes fine rødme over kinderne, synes hun mig en rigtig sød, dansk pige, en lille fe for dette yndefulde landskab.
Af alle øens landskaber er der intet, der indtager mig mere end egnen omkring *Høruphav*, især set fra et sted på vejen mellem Lille Mommark og

Vibæk Mølle, Hørup Hav og Kegnæs. 12 Maj 1931. J.L.
Tandslet. Mon ikke dette sted er det smukkeste og ejendommeligste på hele øen? Jeg synes det. Sjældent har jeg i Danmark og aldrig andetsteds set blidere linjer og en skønnere fordeling af hav og land.
Luften er blevet ganske stille nu hen på dagen, havet ligger blegt og blåhvidt mellem kysten og Kegnæs, og halvøens kirke og møller toner frem derude som et åndesyn mod den tindrende Østersø.

Jeg synes, at disse lave enge dernede med kysternes enkle linjevirkning bærer prisen langt fremfor de mere turistmæssigt berømte steder på øen. Men man skal helt ned ad vejen langs nordsiden af Høruphav, til Vibæk og Vibøge Møller, for ret at fordybe sig i denne skønhed. Mon ret mange kender dette sted? Her skal man sætte sig på det jævne hæld ned mod fjorden i læet ved et hegn under tjørnenes sne og tænde sin pibe; så vil man om lidt, når man er blevet til en bevægelig, grå ting, der hører hjemme i landskabet, høre nattergalen slå og se tornsangeren slæbe af sted til sin rede med strå, der er så lange, at den har slagside under flugten.
Herinde nær kysten i en af øens største bøndergårde bor en familie, hvis ældste, der nu er en mand på henimod de firs, som ganske ung forlod sin fødeegn her for sit danske sindelags skyld. Som syttenårig drog han bort fra hjemstavnen til Danmark for at undgå at komme i den forhadte tyske uni-

orm. Samme år udvandrede fra Nordslesvig i alt *740 unge mænd* af samme grund, enkelte af dem drog til Amerika og blev borte med det samme. Den gamle fortæller mig, at han slog sig ned på Ærø, hvor han fik gård og giftede sig. Først umiddelbart efter Genforeningen vendte han tilbage til sin fødeegn med hele familien. Hans stoute søn, en typisk ærøbo ved sin robuste sundhed og vældige vækst, en mærkelig modsætning til den lille, fintbyggede fader, styrer nu gården, mens den gamle i ro nyder sin livsaften på de steder, som han ikke har set, siden han var en stor dreng, men som han med ægte alsingersind måtte vende tilbage til.^{5}
Mens han taler med mig, siddende på en stol ved gårdens gavl, kravler to-tre små sønnesønner rundt på ham og kæmper om hædersplads på hans knæ, mens han med sine smukke, gamle arbejdshænder stryger dem over det lyse hår. *De* skal nok lære at synge de danske sange, som *han* kun turde nynne, da han var ung.^{5}
På Als har hadet til tyskervældet altid været levende. Indtrykket fra den ulykkelige krig var her så friskt, Dybbøl er så nær, drønet fra kampen derovre gav længe genlyd i alsingerens sind. Og glemte han det, havde han monumentet på Arnkilsøre at ty til for at få det opfrisket – mindet om prøjsernes overgang over sundet til hans ø.
En karakteristisk historie fra den tid lyder således: „Da prøjserne var kommet til øen og havde besat den, var et kompagni en dag ude på eksercits. En dreng, som gik i nærheden og passede svin, kaldte på sin hund, der lød navnet Wrangel. Officereren blev opmærksom på dette, men sagde ingenting. Senere spurgte han en anden dreng, som også vogtede svin et stykke derfra, om hvad *hans* hund hed. – „Han hi' Wrangel," sa'e drengen. „Men hedder da alle hunde på øen Wrangel?" råbte officeren. „Nææj, di gjør' ek'," svarede drengen, „de æ blot æ swinhund'!""
Der er næppe mange sogne i de af prøjserne besatte egne af Sønderjylland, hvor befolkningen ikke har lettet sindet ved at komponere begivenheder af den art. Men rundt om i landet, især i Nordjylland, lever den dag i dag minder om de tyske fætres besøg, da de jævne bønderkarle i den fremmede uniform under den lange indkvartering tog gladelig del i gårdens arbejde på mark og i lo og til stor forundring for jyden viste sig at være af samme slaw som han. Mange af dem, både officerer og menige, vedblev i årevis efter hjemrejsen at føre en rørende brevveksling med deres danske værtsfolk. Endnu findes mange steder gemt gulnede breve underskrevet med mærkelige navne med tysk, østrigsk og polsk klang.

Intet sted på øen har den alsiske natur og fin kultur i forening skabt et mere harmonisk hele end i den augustenborgske slotspark. Det er et heroisk

34

landskab, der hviler i sin storslagne ro med de åbne plæner og skovagtige tykninger ned mod den smalle fjord. Der venter dette sted en sørgelig form for staffage, idet slottet, som har stået ubeboet siden 1914, er ved at blive omdannet til sindssygehospital, og en mængde nybygninger er allerede ved at gro op om slottet til patienternes brug. Endnu en kort tid kan man vandre uforstyrret i den store park, hvor mærkelige træer ranker de vældige stammer og mange sangfugle holder til. Længe gik jeg omkring derinde, fordi jeg vidste, at pirolen har til huse på dette sted, den dejlige gule fugl med en røst, som fordunkler alle andre sangeres i dybde og klangskønhed. – Under en vældig, ontarisk poppel, om hvis fod grønsværen var plettet af den yndige violette skælrod, ventede jeg en time, men hørte kun solsortens og bogfinkens slag oppe fra bladhanget og inde fra tykningen stemmer af gulbug, musvit og gærdesmutte. Den sjældne sanger fik jeg ikke at høre, den kom ikke – og hvad kan det så nytte? Hvad kan recensenten gøre, når dyret udebliver?

Kun meget lidt af *Sønderborg by* overstod branden under bombardementet i 1864, og byen virker i dårlig forstand ny. Pragtfuldt er dens gamle slot, ejendommeligt virkende ved sin uhyre masse, ved stof og farve – mere som en klippe end som et værk af menneskehænder, et besynderligt sammenbrændt konglomerat af stenarter, grønt, brunt og gråskimlet på sine vejrbidte flader af mægtige mursten.

Det var denne klippefaste trussel ud mod fjord og hav, som Christian II fik øje på inde fra fjorden hin dag, da han mente at være på vej til Flensborg – da skibet svingede mod nord til Sønderborg, forstod han, at han var fange, og i raseri og harme rev han guldkæden af halsen på den adelsmand, som fulgte ham. Et mærkeligt afsnit af vort lands historie fandt sin afslutning bag disse tunge mure. – Efter at have været tysk kaserne er det gamle slot nu en værdig og storslået ramme om et af vore rigeste provinsmuseer.

Fra det herlige anlæg, som omgiver det, så jeg en aftenstund for første gang over sundet Dybbølbjerg med dets mølle. Navnet Dybbøl mindes jeg, fra jeg var en purk, der ikke kunne udtale det. Jeg så dengang på min barndomsegn i Jylland de første lirekassemænd, heltene fra krigen, i vor gård – med én arm og ét tomt ærme og med bukserne flagrende om træbenet, mens de med den tiloversblevne arm drejede lirekassens håndsving. Hvilket privilegium – nationen slikker sine sår med værdighed, ikke? Lirekassen blev heldigvis opfundet så betids, at ånden fra otteogfyrre kunne blive udsat for *den* efter oplevelserne i fireogtreds.

Danskerne har altid kunnet tabe med en næsten utrolig fatning – ikke den mindst fremherskende side ved folkets tapperhed. Tåbelige krige har sønderdelt et i forvejen geografisk adsplittet landområde, umuligt at holde

35

sammen på. Gud ved om danerne, som i tidernes morgen drog herover fra Sydsverige og underlagde sig landet, havde indladt sig på dette, hvis de havde anet, hvilket forfærdeligt rodsammen af en geografi de kom ind i.

Træerne i anlægget hælder deres tunge grene ud over plæner og gange, luften er tung og stille, aftenbrisen truer med regn. Dybbøl Mølle ligger gråhvid på sin banke mod den uvejrssvangre luft som en spøgelsesskildvagt på sin post. Hvor er her stille! Jeg tænker på hine forårsdage, da granaterne ovre fra det høje Broagerland, skjult herfra bag banken, men farligt nær, pløjede gennem de danske skanser derovre eller skruede sig ned over byen her bag mig, og på den blodige 18. april. Hvor mærkeligt nærværende det hele bliver!
Gennem de stille gader går jeg op til kirkegården. Disse sundevedske og alsiske kirkegårde taler deres stille og stærke sprog: de store krigergrave med deres faldne fra de to slesvigske krige. Men friskest virker mindesmærket over sønderjyder her fra egnen, som faldt i verdenskrigen; godt og vel to hundrede navne er hugget deri, blandt disse også en mængde med tysk klang. To kranse er henlagt ved monumentets fod, én med danske, én med tyske farver.

Den dyre Broderpagt
er bloddøbt vorden . . .

Ja, om forladelse! Ordene står jo ikke på *dette* mindesmærke, men på den gamle fællesgrav for danske, norske og svenske fra treårskrigen. Men måske engang –
På byens gader ser jeg om aftenen smågrupper af danske jenser fra den stedlige garnison stilfærdigt spadsere omkring. I holdning som i uniform mangler de ethvert militært snit. Og jeg mindes mine indtryk fra tusinder af fotografier fra verdenskrigen – mens franskmændene overalt virkede soldatermæssigt, næsten med den gamle *allure* fra Napoleonstiden, så tyskerne ud som kontorfolk, der er kommet i forkerte klær.
Er man i Sønderborg-museet kommet igennem den alt for store afdeling med rariteter fra verdenskrigen og havner inde i de rum, som indeholder minder fra vor første slesvigske krig, da gribes man i modsætning dertil af en helt hyggelig stemning. Mærkeligst af alt derinde finder jeg et alenlangt stykke af en svær, oversavet bøgestamme, hvori en fjendtlig feltvagt i 1848 har indskåret sit navn. Fundet blev gjort ved et rent tilfælde. Træet var blevet fældet i Sottrup Skov omtrent på det sted, hvorfra tyskerne gik over til Als i 1864. – Det var i 1909, at finderen en dag traf en gammel bonde i færd

med at ville kløve det oversavede stykke og opdagede inskriptionen på barken. Stykket blev bragt til museet i Sønderborg, og efter at have talt årringene tilbage til 1848 afskrællede man med stor forsigtighed hele det lag ved, som senere er groet over den oprindelige inskription, hvorved man kom ind til denne. Den har vandret med årringene i over firsindstyve år, men står endnu inderst inde, som da den blev skåret. Den lyder således:

ƨ T A A K
Mecklenburger
Feldwache
1848
Oldenburge(r)

Det er et grundigt stykke arbejde, dybt ind i veddet, som den gamle soldat har udført her på sin post for at få tiden til at gå og samtidig sætte sig et minde – og det sidste er jo lykkedes ham usædvanlig godt.

Hvor kommer man det hele mærkeligt nær gennem denne intime hilsen, meget nærmere end gennem de andre tusinder af kuriositeter, som krigsmindesamlingen ejer i granatstumper, faner og våben og uniformer. Her er givet en situation, som man ser levende for sig. Den unge tysker Staak har ikke været rigtig vendt, da han skar S'et; men ellers er det udmærket gjort. Han har givet sig gode stunder til arbejdet og vel sagtens røget sig nogle piber tobak dertil i sin ensomhed, mens skoven har levet sit uforstyrrede liv omkring ham – fuglesangen fra træer og buske, vindens sagte ruslen i løvet, røgen, der langsomt stiger fra hans pibe.

Blev han heroppe, eller slap han hjem til Oldenburg? I al fald er det over firsindstyve år siden, han skar sit navn som feltvagt i Sottrup Skov, og nu har han vel for længst taget post på det ensomme sted, hvor ingen afløsning kan ventes.

Kirken i Notmark på Als. (28)

Augustenborg Slotspark med udsigt over fjorden. Til venstre stammen af en ontarisk poppel, stærkt forvitret. (34)

Danskernes Historie Online

Alsinger-bondestuen i Sønderborg Museum. (26)

Præstegårdens stuehus i Notmark på Als, bygget 1688. (28)

Den unge pige fra Nordborg på Als. (31)

Nis Petersen Smith, Lavensby Mark på Als. 93 år, veteran fra 1864. (31)

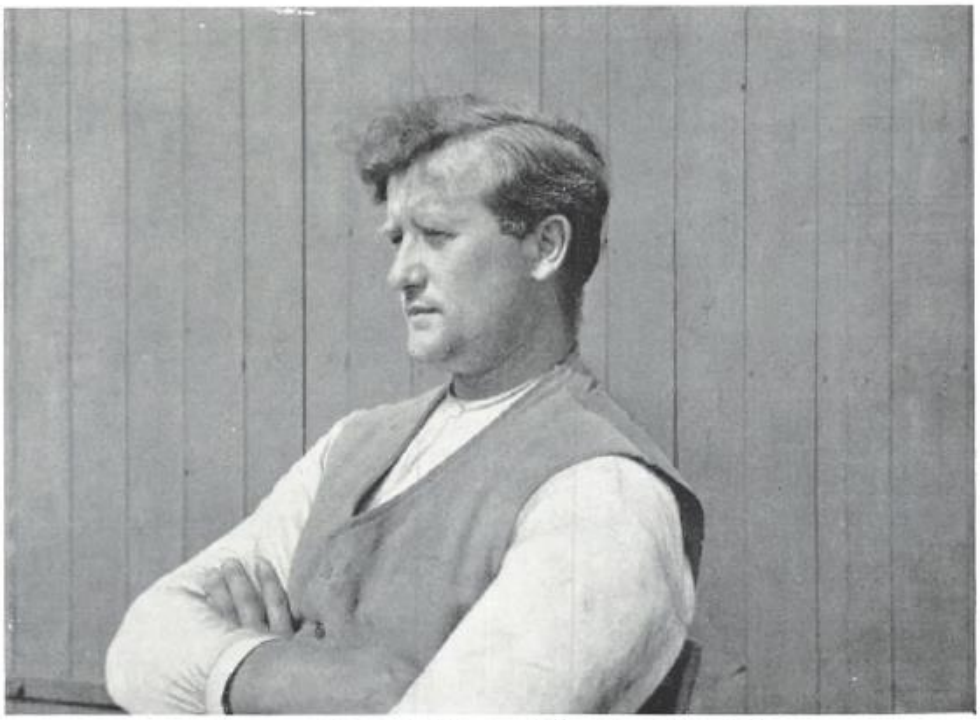

Den unge gårdejer fra Lebøl ved Høruphav på Als. (33)

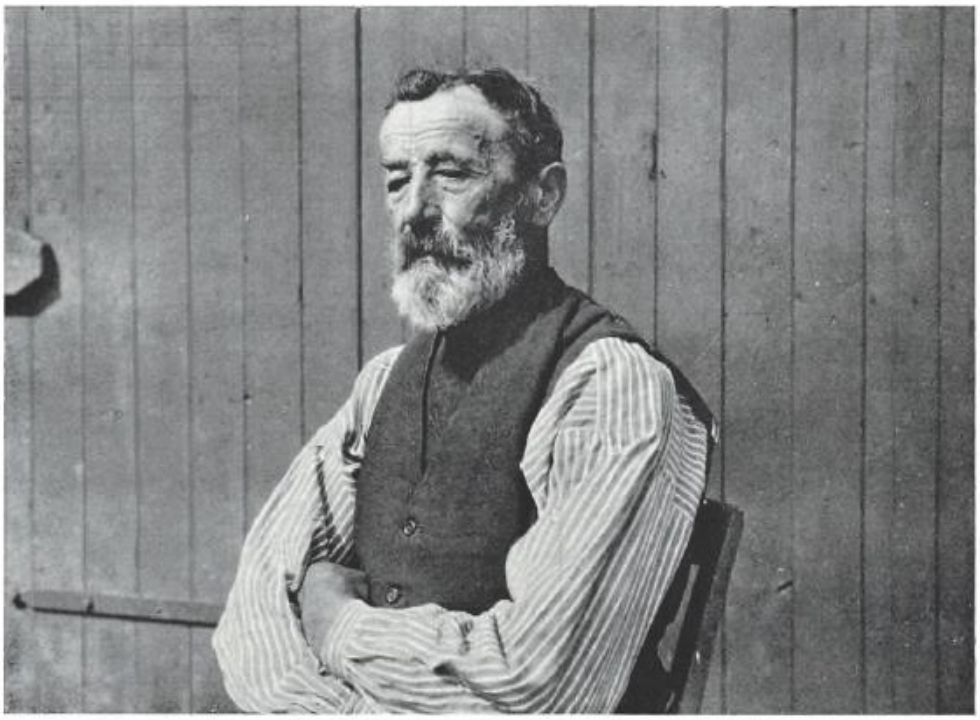

Den gamle gårdejer fra Lebøl ved Høruphav på Als. (33)

Udsigt fra skanse II med pioner Klinkes grav over Vemmingbund til Broagerland. (39)

Lille Borreshoved med Skelde Skov på Broagerland. (41)